

VLADIMÍR LIŠKA

PREZIDENTI

Prezidenti

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.xyz.cz
www.albatrosmedia.cz

x·y·z

NAKLADATELSTVÍ

Vladimír Liška

Prezidenti – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA a.s.

VLADIMÍR LIŠKA

PREZIDENTI

© Vladimír Liška, 2018

Photos © ČTK / Jaroslav Hejzlar, Michal Krumphanzl, Herbert Slavík

© NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2018

ISBN tištěné verze 978-80-7505-876-8

ISBN e-knihy 978-80-7505-975-8 (1. zveřejnění, 2018)

Obsah

Prolog	7
1. Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937)	11
2. Edvard Beneš (1884–1948)	24
3. Emil Hácha (1872–1945)	52
4. Klement Gottwald (1896–1953)	71
5. Antonín Zápotocký (1884–1957)	91
6. Antonín Novotný (1904–1975)	112
7. Ludvík Svoboda (1895–1979)	134
8. Gustáv Husák (1913–1991)	149
9. Václav Havel (1936–2011)	172
10. Václav Klaus (nar. 1941)	191
11. Miloš Zeman (nar. 1944)	203
Epilog	209
Přehled použitých pramenů a literatury	213
Jmenný rejstřík	217

Prolog

Od vzniku Československa v roce 1918 zastávalo funkci hlavy našeho státu jedenáct mužů. Možná ještě i dnes přetrvává u mnoha lidí vžitá představa, že být prezidentem je nejvyšší životní meta, jaké může člověk dosáhnout. Ale popravdě řečeno, nejvyšší životní meta může mít úplně jiná hodnotová kritéria, než je politická moc a společenská odpovědnost, plynoucí z prezidentské funkce. Neboť tak či tak, tato funkce je přece jen pouhý státní úřad, ať jakkoli prestižní, významný a v tomto případě skutečně i úřad nejvyšší, vždyť prezident stojí v čele státu a je vrcholným představitelem státní moci a svrchovanosti ve vnitřních i mezinárodních vztazích, což ostatně vyplývá i z ústavy.

Avšak skutečná role prezidentů byla a je složitější než jen jejich role státníků, stojících v čele našeho národa. Tito nejvýše postavení lidé naší země byli vždy formováni vlastními životními zkušenostmi, svým přesvědčením i vnějšími a vnitřními okolnostmi, spoluurčujícími jejich postavení a konání. Byli a jsou i nadále ovlivňováni společensko-politickou praxí své doby, jíž nelze uniknout a která byla mnohdy složitá a pro plnění vůdčí role hlavy státu často i značně obtížná.

Rozhodně se však dá souhlasit s tím, že osobnosti československých a českých prezidentů hrály a nadále budou hrát důležitou roli v našich novodobých dějinách, i když ještě nevíme, jak budoucí generace zhodnotí ty poslední z nich. Prezidentský úřad totiž byl vždy spojován s jistým majestátem, snad i proto, že ho zastávali přední politici a státníci hrající – tu více, tu méně – úlohu arbitra i nejvýše postaveného reprezentanta naší politické scény.

Prezidenti byli a jsou také spojováni se symbolikou těch celonárodních zájmů, tradic a hodnost, k nimž občané vždy hleděli jako k atributům dějinného odkazu našich předků i národního sebeuvědomování. Jistě to do značné míry platí i v éře soudobého kosmopolitismu, kdy nové informační technologie a globalizační procesy sehrávají stále větší, a někdy dokonce i rozhodující roli v politickém dění 21. století.

Plnit roli hlavy státu vždy znamenalo být zároveň součástí vládnoucího establishmentu. To je fakt, s nímž se sotva dá polemizovat. Znamená to však také, že i prezidenti měli nejen své straníky a stoupence, ale i politické odpůrce a kritiky. Tak tomu u vrcholných politiků ale bývá, jejich názory, ideje, vize, veřejná vystupování a způsoby jednání budí pochopitelně pozornost a vyvolávají ohlasy, ať kladné či záporné. Neměli bychom však zapomínat na to, že i prezidenti

Prolog

jsou jen lidé se svými charakterovými vlastnostmi, specifickými povahovými rysy, starostmi, radostmi, nadějemi a vlastními představami o výkonu moci, která jim byla svěřena. Každý z nich měl svůj zvláštní životní osud, určený mnoha proměnnými, tak jak to v životě často bývá.

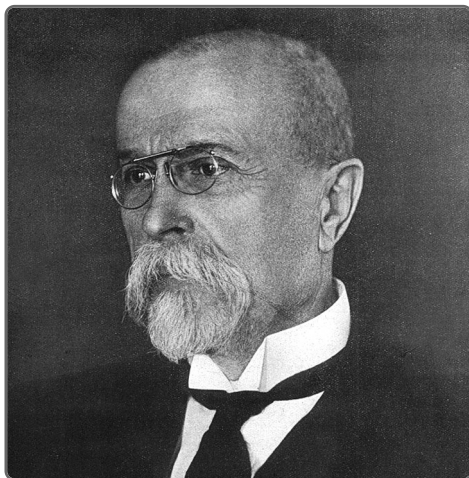
Většina našich prezidentů – než je milosrdný osud i nečekaná souhra nejrůznějších okolností pozdvihly až do nejvyšší státní funkce – na vlastní kůži poznala i těžké životní okamžiky – perzekuce, věznění či nevděk. Ocitali se na dně, aby pak opět zamířili vzhůru. A právě řada našich prezidentů takových životních paradoxů zažila dost. Několik z nich prožilo osudové dějinné zvraty. Jak se s nimi vyrovnávali? I to byla jedna z otázek, na kterou jsem se snažil najít odpovědi, ale lze vůbec v tomto případě dospět k jednoznačným závěrům? Mohou být lidé v nejvyšší státní funkci svými vlastními pány, nebo jsou nuceni hrát jen roli vykonavatelů tzv. vyšších zájmů? Soudím, že je to věčné dilema, kdy pojmy jako mravnost, čest, odvaha a spravedlnost někdy ztrácely na významu, nebo byly posouvány do účelových poloh podle momentální situace jako marginální součást lidského konání.

V roce 2018 uplyne sto let od nástupu našeho prvního prezidenta T. G. Masaryka do funkce hlavy samostatného československého státu. Je to zároveň i sto let naší novodobé historie, která určitě stojí za ohlédnutí po těch, kdo nám za tu dobu vládli. A pokud se ptáme, jak našich prvních osm prezidentů obstálo v soudu dějin, najdeme většinou velice rozpačité odpovědi.

Říká se, že soud dějin bývá neúprosný, ale také platí, že dějiny píší vítězové. Ale pokud platí to druhé, může být soud dějin objektivní a beze zbytku i pravdivý?

Dějiny Československa byly po celou dobu jeho existence naplněné oscilací mezi demokracií a totalitou. Tento fenomén poznamenal i činy našich prezidentů a podíl demokratických a totalitních režimů státní moci, které za tu dobu náš národ prožil, vychází zhruba půl na půl. Naše národní existence je tím dodnes poznamenána, neboť dějinný vývoj naší země se neodehrával v žádném politickém vakuu, ale byl citelně ovlivňován celoevropským i celosvětovým děním. To je historický fakt, který nelze opomíjet a s nímž se prezidenti našeho státu rovněž museli vyrovnávat a mít ho na zřeteli.

Tato kniha sice shrnuje řadu klíčových okamžiků jejich životních osudů, ale pokusil jsem se ji koncipovat tak, aby alespoň zčásti byla i průvodcem historií našeho národa za uplynulých sto let. Některé události v ní popisované mohou být dnes pro někoho už jen matnou vzpomínkou, ale pro jiné i poučením a mementem, že žádná moc – ať ji v rukou dočasně třímá kdokoli – neroste do nebe, ale vždy má někde svůj začátek a konec, tedy okamžik, kdy po letech následuje už jen to jediné, co z moci a vlády zbylo – bilancování. Vládcové přicházejí a odcházejí, ale národ a jeho dějinná paměť zůstávají. Takový je běh historie.

1.

Tomáš Garrigue Masaryk

(1850–1937)

Byl po zásluze první z našich prezidentů. V nejvyšším státním úřadě strávil nepřetržitě dlouhých sedmnáct let (1918 až 1935) a stal se uznávanou a respektovanou politickou osobností nejen doma, ale i v cizině. Když ještě byly české země součástí habsburské rakousko-uherské říše, patřil mezi přední české učence i myslitele a zároveň se etabloval jako jeden z prvních českých politologů a teoretiků vědy. Od roku 1882 přednášel filozofii na české univerzitě v Praze a na sklonku 19. století se stal zakladatelem tzv. realistického hnutí, z něhož později vznikla realistická strana.

T. G. Masaryk byl také poslancem rakouského říšského sněmu, kde s hlubokým přesvědčením českého vlastence hájil zájmy svého národa a zasazoval se o prosazení reformem, které by Rakousko-Uhersko proměnily v moderní federativní státní celek, v němž by české země zaujímaly jedno z předních a hlavně rovnoprávných míst.

Když zjistil, že ze strany konzervativně vládnoucích Habsburků a centrální vídeňské vlády není ochota tyto reformní změny provádět, v Evropě se začínalo schylovat k první světové válce (1914–1918). Tehdy se T. G. Masaryk stal pevným zastáncem i propagátorem práv českého národa na vlastní sebeurčení a začínal být vídeňskou vládou považován za nebezpečného buřiče. Stále však kalkuloval s tím, že rakousko-uherská monarchie bude i v budoucnu zachována a český národ si v ní vydobude důstojné postavení. Válka všechno změnila.

V roce 1914 se proto rozhodl odejít do exilu a pracovat tam na vybudování protirakouské zahraniční odbojové centrály, která by se stala klíčovým nástrojem ke konečnému získání státní samostatnosti Čechů a potažmo i Slováků. Vize vytvoření samostatného československého státu se stala nosným programem jeho politické činnosti v zahraničí, s níž zahájil boj za svržení habsburské monarchie, která stále bránila národům žijícím na jejím území dosáhnout politické rovnoprávnosti.

Od počátku byl T. G. Masaryk hluboce přesvědčen o tom, že Rakousko-Uhersko a jeho hlavní spojenec císařské Německo budou v první světové válce poraženi a západní demokratické mocnosti i s Ruskem se stanou jejich vítězi. Pouze netušil, kdy a za jakých okolností k tomu dojde.

Poté, co v roce 1917 v carském Rusku vypukla demokratická revoluce, kterou později vystřídal Leninův bolševický převrat, začalo

se o osudu první světové války rozhodovat na západní frontě ve Francii, kde USA nasadily své vojenské sbory, aby pomohly Francouzům a Britům konečně zvítězit a donutit poražené protivníky k uzavření míru.

S vývojem válečných událostí v letech 1917 až 1918 začínalo být zřejmé, že se po válce geopolitická situace v Evropě radikálně změní, a Masaryk byl jedním z těch českých politiků, kteří si to uvědomovali, a kalkuloval s tím, že k novému rozložení poválečných mocenských sil v Evropě musejí Češi a Slováci přispět. Organizování československého vojska v zahraničí (legií) proto bylo jedním z důležitých kroků na cestě k československé samostatnosti. Největší kontingent československých dobrovolnických sborů o konečné síle 70 000 mužů vznikl v Rusku, kde Masaryk v letech 1917 až 1918 pobýval a prožil zde již vzpomenuté revoluční události, v konečné fázi spojené s bolševickým státním převratem.

Druhou, neméně důležitou činností, však byla i jeho aktivita diplomatická a propagandistická, neboť T. G. Masaryk se se svými nejbližšími spolupracovníky Edvardem Benešem (1884–1948) a Milanem R. Štefánikem (1880–1919) všemi silami a prostředky zasazoval o to, aby vlády válčících západních mocností přesvědčil o správnosti ideje, že po válce není ani v jejich zájmu rakousko-uherskou monarchii zachovávat, ale přivodit její rozpad s novými nástupnickými státy. Mezi nimi mělo být uznáno i samostatné Československo, jež by se stalo parlamentní republikou a spojencem válečných vítězů.

Masaryk, jenž byl už před válkou na Západě uznávaným českým politikem a učencem, měl hlavně v anglických politických kruzích mnoho přátel, stejně jako Beneš a Štefánik v kruzích francouzských. Jejich společné úsilí časem začalo přinášet plody a nakonec bylo

dosaženo toho, že idea vzniku Československa i české a slovenské národní samostatnosti byla vládami západních válčících mocností přijata a Masarykovo centrum zahraničního odboje (Československá národní rada) uznáno jako prozatímní vláda budoucího československého státu.

To mělo i pro domácí českou politickou scénu nesmírný význam a Masarykův plán dosažení československé státní samostatnosti a nezávislosti se v roce 1918 stal nosným politickým programem mnoha čelných českých politiků v jejich pokračujícím boji za svržení habsburské monarchie, dosažení národního sebeurčení a vlastního státu.

Rozhodující okamžik nastal 28. října roku 1918, kdy Vídeň zveřejnila zprávu o uzavření příměří a ukončení válečných operací. V Praze se už ráno začaly srocovat obrovské davy lidí, oslavující nejen mír, ale i konec habsburské monarchie. Z úřadů rakouské státní moci byly strhávány státní symboly Rakouska-Uherska, objevily se české červenobílé vlajky a demonstrantů přibývalo. Státní převrat se stal realitou, neboť čeští politici, sdružení v opozičním Národním výboru, požadovali na představitelích monarchie předání moci.

Lidé v ulicích přitom neměli ani tušení, že se vedou intenzivní jednání, že vznikají české dobrovolnické oddíly, složené převážně ze Sokolů a českých vojáků, kteří opouštěli kasárny, kde stále ještě byly dislokovány rakouské vojenské jednotky. Hrdiny dne se stali přední čeští politici Alois Rašín (1867–1923), František Soukup (1871–1940), a Jiří Stříbrný (1880–1955), kteří na Václavském náměstí přednesli proklamaci o vzniku samostatného Československa a vyzvali shromážděné demonstranty k zachování veřejného pořádku.

Stále totiž nebylo jasné, zda nehrozí ozbrojený střet s rakouskou armádou, jejíž velitelé v Praze zatím neměli z Vídně žádné zprávy

ani pokyny, jak se zachovat a zda mají zasáhnout proti demonstrantům silou, nebo naopak ponechat věcem volný průběh a předávat klíčové úřady i vojenská velitelství Čechům. Teprve o den později, 29. října, přišla depeše, že převzetí vlády českými politiky nemá být bráněno, ale to už pražské vojenské velitelství v čele s generálem Paulem Kestřankem po nekonečném vyjednávání s představiteli Národního výboru od možného záměru použít vojenskou sílu stejně ustoupilo.

T. G. Masaryk pobýval tou dobou v USA, a když tam dorazily zprávy o tom, že v českých zemích došlo k převratu a vznikla Československá republika (resp. Republika československá) byl velice překvapen. Stále totiž předpokládal, že válka bude ještě nějaký čas trvat a ke vzniku samostatného Československa dojde až někdy v roce 1919. Ale situaci už měli pevně v rukou představitelé domácího protirakouského odboje, kteří začali jednat tak, aby státní samostatnost nejen uhájili, ale zároveň vybudovali základy demokratického zřízení nově vzniklé republiky.

Masaryk se tak stal prezidentem v nepřítomnosti a do této funkce byl 14. listopadu roku 1918 zvolen aklamací všech členů revolučního Národního shromáždění, kteří měli zároveň projednat provizorní ústavu a zvolit první vládu. Do jejího čela byl prvním premiérem jmenován dr. Karel Kramář (1860–1937), jenž stál v roce 1918 v čele pražského Národního výboru.

Ale ani on se revolučních událostí 28. října osobně nezúčastnil. Byl totiž tou dobou v Ženevě, kde rokoval s Edvardem Benešem a dalšími členy zahraniční Československé národní rady o koordinaci společného postupu, jenž by směřoval právě ke vzniku československého státu a k vytvoření první vlády nové republiky. Nikdo z nich

v tu chvíli netušil, že se doma už odehrál proces, jenž samostatné Československo nastolil i bez nich. Kramář samozřejmě litoval toho, že nebyl v tak pohnuté době doma, a Rašínovi, který se stal v jeho vládě ministrem financí, dokonce vyčítal, že si dovilil převzít iniciativu místo něj. Později však uznal, že kolegové z předsednictva Národního výboru za dané situace jinak jednat nemohli a usměrnili vývoj událostí tak, aby nedošlo k násilné konfrontaci s rozkládající se rakouskou státní mocí.

T. G. Masaryk se prezidentské funkce ujal až po svém návratu do Prahy dne 21. prosince roku 1918. Toho dne též složil v poslanecké sněmovně prezidentský slib a poté se odebral na Pražský hrad a navštívil ve veleslavínském sanatoriu svou manželku Charlottu, která se tu léčila z vážné nervové choroby. Doma ho vítaly desetitisíce nadšených lidí, k nimž promluvil na Staroměstském náměstí. Byl pro ně hrdinou, skutečným prezidentem Osvoboditelem, o jehož zásluhách na vzniku republiky nebylo nejmenších pochybností.

Český národ v jeho osobě získal ikonu, k níž se po celou dobu jeho prezidentování vzhlíželo s úctou i respektem. Masaryk totiž nebyl jen prezidentem, ale i politickou osobností s širokým rozhledem, která ve svém národě spatřovala obrovský tvůrčí potenciál, a sám vzhlížel k nově nastolené demokracii s velkými nadějemi.

Avšak zákonodárci v něm spatřovali především reprezentativní osobnost, která měla jmenovat vyšší státní úředníky, důstojníky armády, přijímat členy zahraničních diplomatických sborů, udělovat prezidentské milosti, ale do praktické politiky se podle nich příliš vměšovat neměl.

Prezident Masaryk však měl o svém úřadě zcela jiné představy a nárokoval zvýšení svých pravomocí, jichž se mu dostalo novelou

ústavy z 23. května roku 1919, kdy mu bylo přiznáno i oprávnění jmenovat členy vlády, pravomoc zúčastňovat se jejího jednání a rozpouštět parlament. Jak sám prohlásil: *„Mně nestačí přijímat a konat, co mi někdo rozkáže, to může dělat oficír, kaprál nebo voják, ale ne prezident republiky.“*

V únoru roku 1920 pak byla přijata nová ústava, která všechny tyto prezidentské pravomoci potvrzovala. Tato základní právní norma nového státu sice říkala, že prezidentem může být zvolena jedna a táž osoba jen ve dvou po sobě jdoucích obdobích, ale osobnost prvního prezidenta byla z tohoto ustanovení vyjmutá a délka Masarykova prezidentování nebyla časově nijak omezena.

Bylo to vzdání pocty muži, který se nejvíce zasloužil o vznik československé státnosti. Muži, který rozhodně nechtěl být jako prezident jen loutkou v rukou jiných politiků. A podle toho také jednal.

Postupně kolem sebe shromáždil intelektuály, politiky, umělce a další významné osobnosti politického a veřejného života, s nimiž udržoval časté kontakty. Začalo se hovořit o „hradní skupině“, která se v průběhu první republiky stala důležitým nástrojem Masarykovy politiky i silou, jež měla chránit její demokratický charakter a hájit humánní politické principy, které prezident prosazoval jako stěžejní atribut veškerého lidského konání. „Hradní skupina“ byla v tomto smyslu jakási „společenská dozorcí rada“, stojící nad politickými stranami i hnutími, tvořícími československý parlamentní systém i značně nesourodou masu politiků, vzájemně se hašteřících a hájících své často velmi úzkoprsé stranické zájmy.

T. G. Masaryk však považoval prezidentskou funkci především za službu vlasti, a pokud posuzoval rozporuplné cíle různých politických uskupení, kladl vždy nejvýše zájmy státu a národa. V tomto

smyslu to byl prezident nadstranický, i když měl blízko například k sociálním demokratům, jejichž politiku vnímal velice pozitivně.

T. G. Masaryk byl tím, kdo prezidentské funkci v novém státě vtiskl nejen pečeť důležitosti a respektu, ale zároveň i služby svému národu. Od samého počátku podporoval renovaci a přestavbu Pražského hradu v důstojné prezidentské sídlo a zasadil se i o dostavbu Svatovítské katedrály. Další prezidentské sídlo vzniklo na zámku v Lánech, který vláda koupila od Fürstenberků a dala ho Masarykovi k užívání. Zde se brzy cítil být doma a jako prezident pak úřadoval nejen na Pražském hradě, ale i v lánském zámku.

Tam jeho pracovní dny měly přesně stanovený rozvrh. Svou činnost zahajoval kolem sedmé hodiny, kdy pročítal noviny a snídal. V devět přišli jeho tajemníci s poštou a úředními spisy a poté se pracovalo asi do třinácti hodin. Následoval oběd a přijímání premiérů, ministrů, či zahraničních diplomatů.

Kolem šestnácté hodiny byla přestávka, kdy prezident vyjížděl na koni do okolí Lán, nebo se procházel v zámeckém parku. Po návratu ještě nějakou dobu pracoval a v devatenáct hodin byla večeře. Následovalo promítání filmů, které měl T. G. Masaryk ve zvláštní oblibě, nebo naplánované hudební produkce a kolem dvaadvacáté hodiny se prezident odebíral do ložnice, kde přibližně do půlnoci četl knihy, které měl rád a byl i jejich náruživým sběratelem.

Jistě se každý den neopakovalo přesně to samé, někdy bylo třeba prezidentův program podle nečekaných či důležitých okolností upravit, ale v zásadě se uvedený rozvrh dodržoval.

V T. G. Masarykovi získala první republika státníka a osobnost, která měla vlastní politické vize i poměrně vyhraněné názory na to, jakým směrem se má budování československého státu ubírat. Sám

T. G. Masaryk s oblibou jezdil na koni. Projížďky byly pro něj nejen sportovním vyžitím, ale i jedním ze způsobů relaxace.

cítil obrovskou odpovědnost a byl k sobě i svým spolupracovníkům dost náročný. Jako intelektuál měl rád lidi se samostatným kritickým myšlením a uvažováním, poklonkování, papouškování cizích názorů a zbytečné a plané řeči „o ničem“ nesnášel. Povahovým založením byl spíše introvert, často mlčel, a než vyslovil vlastní úsudek, raději naslouchal jiným.

Vytvořil prezidentský fond, jenž sloužil nejen k charitativním účelům a k vyvažování sociálních nedostatků, ale i k finanční podpoře nejrůznějších institucí, nadací a občanských aktivit. Není známo, že by svých prezidentských výsad někdy zneužil, ale nekompromisně jich využíval v okamžicích, kdy měl pocit, že by mohly být demokratické pořádky v zemi otřeseny. Například v roce 1926 celou svou autoritou zasáhl proti vzrůstajícímu se pravicovému extremismu i projevům českého nacionalismu (proces s generálem Radolou

Gajdou) a s pomocí své „hradní skupiny“ aktivizoval společnost i média na ochranu i případnou obranu demokracie proti fašizujícím politickým vlivům.

Z toho je patrné, že měl i odpůrce. Mezi ty nevlivnější patřil i první československý premiér Karel Kramář, s nímž se Masaryk nakonec názorově rozešel právě kvůli jeho nacionalistickým a rádoby vlasteneckým propagandistickým výlevům i kvůli jeho odporu proti integraci představitelů silné německé menšiny do politického systému první republiky. K dalším Masarykovým ideovým protivníkům patřil i básník Viktor Dyk nebo historik Josef Pekař, s nímž se prezident rozcházel v hodnocení smyslu českých dějin. Patrné to bylo například v jejich odlišném názoru na husitskou epochu, kterou Pekař považoval spíše za národní tragédii, zatímco Masaryk v ní spatřoval významný pokus o ideovou a společenskou obrodu feudálního řádu s dalekosáhlými a dlouhodobými dosahy na další vývoj české státnosti a české národní pospolitosti. Ale oba se navzájem respektovali a Masaryk přes názorové rozdíly Pekařovu odbornou erudici uznával.

Mezi prezidentovy odpůrce patřili i katoličtí klerikálové, zejména poté, co roku 1925 prosadil, že výročí upálení mistra Jana Husa bude státním svátkem. To dokonce vedlo k dočasné roztržce s Vatikánem, která však byla po dvou letech překonána. Klerikálům vadilo i jeho racionální vidění světa, kdy zdůrazňoval sílu rozumu nad fanatismem a náboženskou demagogií.

Nakonec nelze pominout ani komunisty, kteří rovněž patřili k těm, kdo proti Masarykovi vystupovali, a dokonce ho obviňovali, že za první světové války během svého pobytu v Rusku pomohl financovat atentát na V. I. Lenina. Masaryk sice nepopřel, že tenkrát určitou

částkou podpořil činnost levých eserů, kteří byli politickými odpůrci bolševiků, ale zároveň odmítl nařčení, že tato finanční pomoc měla sloužit k Leninovu násilnému odstranění.

Stejně vágní byla pozdější nařčení komunistů, že za první republiky nechal střílet do dělníků. K obětem brutálních zákroků tehdejší policie vůči demonstrujícímu dělnictvu skutečně došlo (například v Duchcově, Vrútkách aj.), ale prezident s tím neměl co dělat, neboť policie podléhala řízení vlády, konkrétně ministra vnitra, a Masaryk se s takovou mocenskou krutostí nikdy neztotožňoval a sám podobné praktiky kritizoval.

Jeho názory na demokracii jsou dnes už známé. Masaryk například zdůrazňoval, že demokracie je především diskuse a systém, vytvářející snesitelnou nerovnost a směřující k harmonizaci společnosti. Demokracie byla v jeho pojetí vláda lidu, lidem a pro lid. Za její hlavní úkol považoval humanizaci společnosti a nutnost posilování vlivu občanských iniciativ, namísto bezduchého stranictví. Demokracie mu nebyla způsobem panování, ale správou vlasti, která měla být každému domovem. Proto také kladl důraz na posilování vlasteneckého a patriotického ducha ve školství, státních institucích, městech i obcích. Známy je jeho výrok, že „*máme dvě veleobce, které překážejí normálnímu vývoji demokracie: Kocourkov a Hulvátov*“. Co k tomu dnes dodat?

Jak už bylo řečeno, vedle četby miloval i promítání filmů, zejména grotesek a kovbojek. Kromě oblíbené jízdy na koni to byl pro něj další způsob relaxace. V Lánech pořádal hudební večery, na nichž zpívala nejen světoznámá česká operní pěvkyně Ema Destinová, ale i další přední operní umělci, umělkyně i hudební virtuózy. Rád se také s umělci setkával, besedy s nimi si užíval a mezi jeho přátele patřil

i spisovatel Karel Čapek a mnoho dalších věhlasných literátů, herců a malířů. Pro děti, v jejichž společnosti vždy pookřál, pořádal i vánoční nadílku a charitu vůbec považoval za velmi důležitou, neboť dobře věděl, že československá demokracie má k dokonalosti daleko a je třeba ještě hodně práce, aby takříkajíc srostla s celým národem.

Dobré věci k obecnému prospěchu měl podle jeho názoru dělat každý dle svého naturelu a schopností, a nikoli jen nějaká úzká skupina vyvolených politiků. Však také zcela jadrně prohlásil: „*Když miluješ svou vlast, nemusíš o tom mluvit, ale udělej něco kloudného.*“ Pro něj to byla otázka mravní cti, a snad i proto viděl své vzory v Ježíšovi, Husovi a Komenském, kteří sice měli jen moc duchovní, ale přesto dokázali pořádně zahýbat světem v tom nejlepší slova smyslu.

Nejvíce ho rozčilovalo prázdné tlachání, nebo teoretizování o tom, co by se mělo dělat. On však požadoval především tvůrčí skutky, které pro něj byly skutečným hybatelem společnosti.

Když se v lednu roku 1933 stal v sousedním Německu říšským kancléřem vůdce nacistů Adolf Hitler (1889–1945), T. G. Masaryk s rostoucím znepokojením sledoval, co se za západní československou hranicí začíná dít. Doufal, že nacistické diktatuře nepůjde o nic jiného než o to, vrátit Německu jeho evropský mocenský statut a Hitler půjde cestou zvelebování německého národa. Instinktivně však cítil, že je to jen iluze, a říká se, že když četl Hitlerův *Mein Kampf*, obsahem této „bible nacismu“ byl rozhořčen a silně rozrušen.

Možná už tehdy mu došlo, k čemu se nacistický diktátor v Evropě chystá. V Československu totiž byla silná německá menšina, která se lehce mohla stát pátou kolonou Německa v první republice, a tuto hrozbu si na sklonku života Masaryk uvědomoval, neboť od roku 1936 agresivita stále mocnějšího německého souseda sílila a vliv nacistické

ideologie vedl i k narůstajícímu velkoněmeckému šovinismu a nacionalismu v českých zemích.

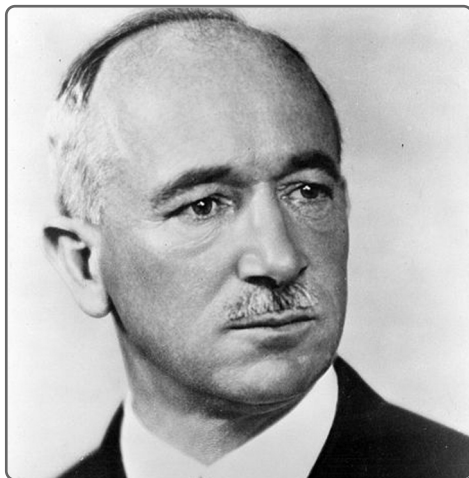
V T. G. Masarykovi se českému národu dostalo státníka, jenž rozhledem, vzdělaností, empatií i schopností určil jádro dobových problémů, nebyl svými dalšími nástupci v prezidentské funkci překonán.

Jistě nebyl dokonalý a měl i své slabosti, jako každý člověk. Ale drtivou většinou českého národa zůstával respektován jako jeho mravní ikona, což rozhodně nebylo málo. Byl státníkem, který výrazně napomohl tomu, že se prvorepublikové Československo za poměrně krátkou dobu stalo vyspělým a stabilním demokratickým státem tehdejší Evropy. Bohužel, dědictví, které po sobě zanechal, bylo po jeho smrti v následujících letech rozmetáno.

Toho se již T. G. Masaryk naštěstí nedožil. Podlehl několika záchvatům mozkové mrtvice a v září roku 1937 v Lánech zemřel.

Pohřben byl po boku své manželky Charlotty (1850–1923) do nově vybudované hrobky na lánském hřbitově, kam byl v roce 1948 uložen i jeho tragicky zesnulý syn a tehdejší ministr zahraničních věcí Jan Masaryk (1886–1948).

Tou dobou už byla v Československu nastolena komunistická diktatura, jejíž představitelé se snažili humánní a demokratický odkaz T. G. Masaryka z mysli lidí vymazat. To se jim však během jejich čtyřicetiletého panování nepodařilo a dnes je první československý prezident po právu řazen mezi nejvýznamnější historické osobnosti našeho národa.

2.

Edvard Beneš

(1884–1948)

Když byl 18. prosince roku 1935 Edvard Beneš většinou hlasů poslanců československého parlamentu zvolen prezidentem republiky, nikoho to nepřekvapilo. K výkonu nejvyšší státní funkce měl právě on ty nejlepší předpoklady, jeho abdikující předchůdce T. G. Masaryk (1850–1937) byl tou dobou už vážně nemocný a Beneše za svého nástupce sám doporučoval.

Jistě k tomu měl dostatek důvodů, které pečlivě zvážil, a jedním z nich bylo i to, že Edvard Beneš patřil mezi jeho dlouholeté přátele, mohl se na něj kdykoli a ve všem spolehnout a v politice se tento jeho

bývalý žák cítil jako ryba ve vodě. Oba se sblížili během první světové války, kdy Beneš Masarykovi pomáhal v exilu s organizováním protirakouského zahraničního odboje, vrcholícím v roce 1918 ustavení samostatného československého státu.

Prakticky po celé období sedmnáctiletého prezidentování T. G. Masaryka mu stál Edvard Beneš věrně po boku a zastával v prvorepublikových vládách funkci ministra zahraničí (jednou krátkodobě i premiéra – pozn. aut.), v níž získal cenné zkušenosti, které nyní jako nový prezident mohl zúročit. Zároveň bylo jisté, že právě on se stane pokračovatelem Masarykovy „hradní politiky“, a zajistí tak důležitou kontinuitu v demokratickém vývoji Československa.

Edvard Beneš tehdejší politickou reprezentaci převyšoval svou vzdělaností, státnickým rozhledem, nezměrnou pílí, vytrvalostí a trpělivostí. Jednalo se o takřka dokonalého politického profesionála, jenž si pečlivě sřežil své soukromí. Podstatnou část dosavadního života nezasvětil ničemu jinému než politice, bez které si svou existenci už ani nedovedl představit. K této profesi přistupoval s jakousi zvláštní posedlostí, jež je vlastní pouze těm velkým osobnostem, které jsou schopné dát se do služeb vlasti s entuziasmem i hlubokým přesvědčením o tom, že je to nejvyšší cíl jejich konání.

Jinou otázkou však bylo, jak se takové role zhostí, neboť politika v demokratických systémech státní moci nikdy není záležitostí jednotlivce, ale i mnoha dalších vlivů, jež ji utvářejí, včetně objektivně daných faktorů ekonomických, sociálních, ideologických i mezinárodně-politických, jimž se nelze vyhnout, a které za určitých okolností mohou mít dokonce rozhodující význam. Během svého života se o tom Edvard Beneš několikrát sám přesvědčil a rozhodně to pro něj nebyly příjemné zkušenosti. Ale v roce 1935, kdy nastupoval

do prezidentského úřadu, ještě nevěděl, co ho v budoucnosti čeká a před jaké problémy ho osud postaví.

V jedné věci však jasno měl. V sousedním Německu byla na vzestupu agresivní nacistická diktatura Adolfa Hitlera, která měla záhy tvořit nejvýznamnější mocensko-politický faktor evropské politiky. Hitler byl totiž od počátku svého nástupu k moci (1933) rozhodnutý změnit dosavadní mocenský status quo Evropy, vyrostlé na výsledcích první světové války, kterou Německo a tehdejší Rakousko-Uhersko prohrálo. Edvard Beneš proto na stále silnějšího souseda pohlížel s rostoucími obavami a začínal být přesvědčen o tom, že pokud Evropě i samotnému Československu odněkud hrozí nebezpečí, tak je to právě nacistické Německo.

Měl pravdu. Dne 2. května roku 1935 totiž německé ministerstvo války dokončilo zatím jen předběžnou a tajnou směrnici *Schulung*, která obsahovala i plán vojenského útoku na Československo. To sice ještě neznamenal bezprostřední ohrožení, ale sama existence takového plánu dokazuje, že nacisté již v této době uvažovali o likvidaci československého státu. Navíc se právě v roce 1935 stalo první Hitlerovou územní kořistí Sársko, původně německé území, které bylo po první světové válce od Německa odtrženo a pod patronací Společnosti národů měnovou i celní unií na patnáct let spojeno s Francií.

Po uplynutí této doby měl o dalším osudu Sárska rozhodnout plebiscit převážně německy mluvícího obyvatelstva a v něm se 91 % voličů skutečně vyslovilo pro zpětné připojení k Německu. Následně do Sárska vpochovalo německé vojsko a Společnosti národů i Francii nezbylo nic jiného, než výsledek plebiscitu uznat a respektovat vojenské obsazení tohoto území Německem jako legitimní krok.

Rok nástupu Edvarda Beneše do prezidentské funkce však v sourodním Německu přinesl i další změny, jež do budoucna nevěstily nic dobrého. V březnu Hitler vyhlásil na celém německém území obnovu všeobecné branné povinnosti, což bylo v rozporu s mírovými smlouvami z roku 1919, které počet německé armády omezovaly na pouhých 100 000 mužů. V roce 1935 byly v Německu také vyhlášeny zákony (tzv. norimberské) o říšském občanství i zákony na ochranu německé krve a cti, jež měly ostře vyhraněný antisemitský obsah a vylučovaly židovskou část německého obyvatelstva z běžných sfér společenského života, včetně značného omezení jejich občanských práv. V té době už byla v Německu skončena i fáze likvidace veškeré domácí politické opozice a Hitlerův režim se etabloval do polohy brutální totalitní moci, která za sebou měla podporu většiny německého národa.

Edvard Beneš si jako nový československý prezident nebezpečí ze strany sílícího německého expanzionismu v Evropě dobře uvědomoval. Poté, co Německo v roce 1936 vojensky obsadilo dosud demilitarizované Porýní a evropské demokratické mocnosti na tento agresivní Hitlerův krok formálně reagovaly jen diplomatickými nótami, bylo Benešovi jako zkušenému diplomatovi zřejmé, že nacistická diktatura představuje i pro Československo vážný problém, neboť dochází k prohlubování krize demokracie v celé Evropě, což se týkalo i tehdejších československých spojenců Francie a Anglie.

Ale pohled Edvarda Beneše a T. G. Masaryka na nebezpečí nacismu se přece jen lišil. Masaryk už v roce 1933 prohlásil: „*Hitlerovština je třeba čelit vědecky, objektivním rozbořem názorů... Že by nás vyhubili jako národ, toho se neobávám, to by museli každého z nás zabít kladivem, a to by už svět nemohl dopustit.*“

T. G. Masaryk navíc považoval za velkou chybu, že poražené Německo bylo mírovými smlouvami a vysokými válečnými reparacemi po roce 1919 tak zbídačeno, a byl zpočátku přesvědčen, že Hitlerovi jde pouze o to, vrátit diplomatickými cestami Německo zpět mezi přední evropské mocnosti a dosáhnout zrušení všech dřívějších restrikcí, považovaných Němci za diktát vítězů první světové války. Tyto Masarykovy postoje však nebyly projevem politické naivity, nýbrž vycházely z jeho hlubokého přesvědčení v sílu demokracie a humanismu ve světě.

Avšak celoevropsky vyvíjející se politická realita byla tomuto Masarykově humanistickému vizionářství již notně vzdálena, a proto také mnohem pragmatičtější Edvard Beneš posuzoval hrozbu nacismu jinak. V Benešově pojetí nacistické Německo představovalo vážné nebezpečí evropským demokraciím i světovému míru, a navíc si uvědomoval, že agresivním německým mocenským plánům je nejbližší střední Evropa a právě tato geopolitická oblast se zřejmě stane hlavním předmětem zájmu Adolfa Hitlera.

Od okamžiku, kdy T. G. Masaryk zemřel (14. 9. 1937), byl Edvard Beneš přesvědčen, že válka s Německem se časem může stát nevyhnutelnou. A to ještě netušil, že se právě on o rok později stane obětí mezinárodního spiknutí a zrady tak rozsáhlé, že jí už nebude schopn diplomatickými prostředky účinněji čelit.

To už měl Hitler na kontě další velký úspěch. Počátkem března roku 1938 pod záminkou sjednocení všech Němců do jediné říše vojensky anektoval sousední Rakousko a opět mu to u demokratických evropských velmocí prošlo.

Prezidenta Edvarda Beneše nyní čekala největší zkouška, které kdy v dosavadní politické kariéře čelil, neboť i v československém

příhraničí žila velmi početná třímiliónová německá menšina, tvořící přibližně 21 % veškerého obyvatelstva. A co bylo ještě horší, nacionalistická Sudetoněmecká strana (SdP) se v roce 1935 stala po agrárnících druhou nejsilnější politickou stranou v zemi a nyní se postavila do čela sudetoněmeckého hnutí, usilujícího nejprve o získání autonomie, později však již o odtržení sudetoněmeckého příhraničí od republiky a jeho připojení k nacistickému Německu.

Edvard Beneš si uvědomoval, že národnostní otázka ve vazbě k německé menšině zůstala za první republiky nedořešená a že by bylo žádoucí směřem k ní vytvářet aktivnější a rozumnou politiku. A v této věci se vůči sudetským Němcům angažoval mnohem vstřícněji než jeho předchůdce T. G. Masaryk.

Ovšem jak ukázal následný vývoj, sudetským Němcům v čele s předáky SdP se v roce 1938 jednalo už o něco jiného než o řešení vlastní národnostní otázky. Instruováni sousedními nacistickými pohlaváry nastoupili cestu politického separatismu s cílem dosáhnout odtržení podstatné části československého území a jeho připojení k Německu. Hitler vydal SdP pokyn, aby československou vládu bombardovala takovými požadavky, které nebude moci přijmout. Členové SdP se zároveň měli snažit o rozdmýchávání nejrůznějších incidentů, na jejichž základě pak Německo směřem k zahraničí mohlo rozvíjet propagandu o tom, jak jsou sudetští Němci v Československu terorizováni.

SdP, v čele s jejich nacifikovaným předákem Konradem Henleinem (1898–1945), se stala pátou kolonou nacistů uvnitř suverénního demokratického státu, jenž měl být podle nového Hitlerova plánu eliminován tím, že Německo poskytne „utlačovaným“ sudetským Němcům vojenskou pomoc, a to i za cenu rozpoutání nové evropské

války. V dubnu 1938 na karlovarském sjezdu SdP Henlein poprvé odkryl karty, když se otevřeně přihlásil k nacistické ideologii a sudetské Němce prohlásil za bojující říšský kmen, jenž se s nacionálním socialismem ztotožňuje.

Výsledkem sjezdu SdP bylo osm požadavků, jejichž splnění by představovalo úplnou autonomii sudetoněmeckého pohraničí a o nichž byl Henlein přesvědčen, že je prezident Beneš nemůže akceptovat. V Sudetech zároveň začalo docházet k eskalaci napětí i násilným střetům, vyprovokovaným ozbrojenými oddíly sudetoněmeckých ordnerů, majících funkci jakési Henleinovy domobrany. Situace začínala být vážná a pražská vláda i prezident republiky na ni nemohli reagovat jinak, než vyhlášením částečné mobilizace (respektive mobilizací části vojenských záloh) a v květnu 1938, byly do pohraničních oblastí dislokovány určené vojenské i policejní jednotky, aby zde zajistily klid a pořádek. Henleinovci se stáhli, neboť prioritou pro ně nyní byly probíhající obecní volby, v nichž SdP od sudetoněmecké menšiny nakonec získala 90 % hlasů. Osm až devět německy mluvících občanů Československa z deseti podpořilo Henleina a jeho značifikovanou stranu!

Pro Hitlera však bylo povolání části vojenských záloh do sudetoněmeckého pohraničí jen další záminkou k tomu, aby toto opatření československé vlády veřejně prezentoval jako další perzekuční akt Čechů vůči sudetoněmeckým soukmenovcům. Zároveň začal vyhrožovat vojenskou agresí na ochranu českou tyranii ohrožené německé menšiny. Nicméně zvýšená ostraha československých státních hranic přinesla v Sudetech dočasné uklidnění a nepokoje henleinovců, s nimiž Hitler počítal k odůvodnění jím připraveného vojenského zásahu, se neuskutečnily.

Edvard Beneš vyslal částečnou mobilizací spojeneckým velmocím Francii a Anglii jasný signál, že Československo je odhodláno bránit celistvost svého území proti jakýmkoli rozvratníkům. Prezident si tímto zákrokem zároveň u českého obyvatelstva vydobyl obrovský politický kredit. Ten byl ale během několika následujících měsíců promarněn...

V květnu 1938 se naskytlá šance, která mohla celou krizi rychle rozhodnout uvedením všech občanů ČSR do vojenské pohotovosti. Sílu k tomu československá armáda měla a za takové situace by se henleinovské hnutí zřejmě začalo rozpadat. Ukázka odhodlání i pevné vůle všeobecnou mobilizací v květnu 1938 se hrozící katastrofě ještě včas mohlo zabránit.

Ale prezident republiky přijal polovičaté řešení tím, že zmobilizoval jen část vojenských záloh a dál preferoval diplomatické řešení vzniklé krize. Vždy zastával názor, že pokud je o čem jednat, jednat by se mělo. Radikální řešení s uplatněním ozbrojené moci považoval za krajní mez, pro okamžik, kdy by už byly všechny diplomatické prostředky vyčerpány.

Ke stejné umírněnosti ho nabádaly i vlády Anglie a Francie, které Beneš ujišťoval o tom, že se vůbec nebrání realizaci národnostních požadavků sudetských Němců za jediné podmínky – zachování územní integrity Československa. Tedy přesně toho, co Hitler a Henlein nechtěli.

A tak od května až do září roku 1938 nacistická propaganda pouštěla do světa zprávy o útisku sudetských Němců a Hitler zcela nepokrytě začal hrozit válkou za osvobození týraných německých soukmenovců. To francouzskou vládu vyděsilo, neboť jako hlavnímu spojenci Československa se za tuto malou zemi ve střední Evropě